

til fremme av selskapets samfunns-gavnige virksomhet. Hun er rettskaf-fen i all sin ferd.

Tildelingen av H M Kongens for-tjenstmedalje til administrasjonssekre-tær Gunnvor Oterholm, er en heders-bevisning for lang og trofast tjeneste i landsgavnlig virksomhet.

H M Kongens fortjenstmedalje ble overrakt frk. Oterholm av selskapets styreformann, fylkesmann Thorstein Treholt under en enkel sammenkomst den 9. november 1978 i selskapets nye hovedkontor på Hellerud i Skedsmo.

Utdelingen foregikk i nærvær av re-presentanter for frk. Oterholms nær-meste slekt, kolleger, selskapets styre og øvrige gjester.

Frk. Gunnvor Oterholm kunne ved denne anledning også glede seg ved vel fortjent hyldest og anerkjennelse fra styreformannen, tidligere direktør Ak-sel Tveitnes som takket for langt og godt samarbeid og fru Haldis Tveitnes som i muntre ordelag ga uttrykk for sin takknemlighet til frk. Oterholm.

Ellers takket direktør Lie og kontor-sjef Wold for åpent og velvillig sam-arbeid og medvirkning i den tiden det nye selskap hadde fungert, og direktør Ole Rømer Sandberg jr. takket på fa-miliens vegne både for heder til sin tante og for den glede hun alltid hadde vært — og var for den øvrige familie-krets.

Ole Lie.

Arealbruk i byer og tettsteder

Foredrag av jorddirektør Ottar Fjærvoll

Konferanse den 30 .oktober 1978 — Studieselskapet for regionplanarbeidet i Østlandsområdet.

BAKGRUNNEN:

Vi er vant til å oppfatte Norge som et land med svært god plass — bare ca. 12 mennesker pr. km². Det totale arealressursbilde viser imidlertid at av vårt samlede areal er: ca. 1 % be-bygd areal, 3 % jordbruksareal, 21 % produktivt skogareal, 9 % myr og våt-marksområder, hele 66 % lavproduktive arealer. Dette betyr at ca. 1/3 av landarealet er egnet for biologisk produksjon.

Målt etter jordbruksareal har vi bare ca. 2 dekar pr. innbygger, mens gjennomsnittet for planeten Jorden antas å være ca. 3,7 dekar. Målt på dette viset har vi slett ikke god plass, men hører til klodens virkelig overbefolkede områder med en selvforsyningsgrad for matvarer fra landbruket på bare ca. 33 %.

I Energimeldingen, St.meld. nr. 32 (1975—76) og i Stortingsmeldingen om Lanbrukspolitikken, St.meld. nr. 14 (1976—77), blir søkelyset satt på disse problemene. Alle vet at vårt samla dyrka og høsta areal på grunn av ned-bygging og nedlegging av bruk har minska betydelig i de par siste decen-nier. Fikk tendensen fra før 1976 fort-sette usjekkert, ville vi ved århundre-skiftet ha ca. 10 % mindre dyrka jord, samtidig som 1 million flere nordmenn skulle mettes. Etter en samlet vurde-ring kom regjeringen — siden også Stortinget — til at en slik utvikling ikke kunne aksepteres. Kursen måtte legges om. Nå skal det dyrka arealet økes med 1 mill. dekar på 15 år.

Skal vår selvforsyningsgrad med matvarer fra landbruket økes vesent-lig med de beskjedne justeringer av kostholdet Ernæringsmeldingen leg-ger opp til, kommer våre reserver av udyrka, men dyrkbar jord i fokus. Både planeten Jorden og Norges poten-

sial av dyrkbar jord var — og er — utilstrekkelig kjent. Landbruksstatistikken har selvfølgelig arealoppgaver over dyrkbar jord, men med dyrkbar jord mener *Statistisk Sentralbyrå* jord som eieren ut fra privatøkonomiske overlegginger antar det vil være lønnsomt å dryke. Det er eieren som vurderer. De oppgitte arealer er ikke målt. Dyrkbar jord på rene skogeiendommer er heller ikke med.

I samband med Ernæringsmeldingen ble Jordregistreringsinstituttet bedt om å gi et anslag over reservene av dyrkbar jord. En tok da med all jord som teknisk sett er dyrkbar og som ligger inntil tidligere dyrka jord. For isolerte dyrkbare arealer tok en ikke med smålapper i nærheten. I betydelig avstand fra annen dyrka jord vil ikke arealer på under 50 dekar komme med.

Ved denne vurderingen ble landet delt i *kornproduksjonsområdene* som i hovedsak består av de gode jordbruksbygder på Østlandet — Jæren og rundt Trondheimsfjorden — og *grovførområdene* som da er resten av landet. Instituttet kom til at reserven for kornproduktområdene er mellom 2—2,5 mill. dekar, mens jordtellingens tall er ca. $\frac{3}{4}$ mill. dekar. For grovførområdene var anslaget 4—6 mill. dekar.

Totalt betyr dette 6—8,5 mill. dekar udyrka men dyrkbar jord — eller omtrent like mye dyrkbart som det vi allerede har dyrket. Mens kornproduksjonsområdet har over $\frac{1}{2}$ av vårt nåværende dyrka areal, antas de samme områder å ha bare $\frac{1}{4}$ av dyrkingsreservene. Det betyr at tyngdepunktet i vårt dyrka areal vil forflyttes mot grovførområdet eller sagt med andre ord nordover og høyere over havet.

Mot denne bakgrunn er det min oppgave å angi hvor på Østlandet er det mest aktuelt med nydyrking — og jeg vil legge til — på hva slags udyrka arealer. Vi vet i dag faktisk mye om hvor det *kunne* skje — og på hva slags

marksdrag, men vi har vanskeligheter med å artikulere dette. Jeg skal søke å forklare problemet.

Økonomisk kartverk framstilles i målestokken 1:5 000. Det skal lages for vel 170 000 km² — eller for mer enn en $\frac{1}{2}$ -del av landet, mens de arealer som er interessante for biologisk produksjon bare er ca. $\frac{1}{3}$ av landet. Kartet foreligger for 120 000 km². På det er udyrka og dyrkbar jord inntegnet som kartfigurer. Det er angitt hva som er — eller hva som etter oppdyrkinga vil bli lettbrukt. Stort blokkinnhold eller særlig tørkesvak jord er gitt særskilte karttegn. Det er angitt 4 bonitetsklasser for skog. Ulike myrkkvaliteter — impediment m.v. er angitt. Økonomisk kartverk er m.a.o. et *grafisk jordregister* der en for hver eiendom og for hvert kartblad kan finne hvor den dyrkbare jorda er. Størrelsen av arealene vil en få et utpresist inntrykk av.

I Jordregisteret er de geometriske figurene angitt med tall. Alle kartfigurer arealberignes med automatisk registrerende planimetre. Alle kartets opplysninger og en del personalopplysninger lagres på magnetbånd for hver eiendom kommunevis. De viktigste opplysninger fra dette trykkes og utgis som kommunens jordregister. Dessverre kom arbeidet med jordregisteret i gang ca. 10 senere enn kartleggingen — men framdriften skal fra neste år være den samme — 8 000 km² pr. år. Det foreligger nå jordregister for 33 kommuner. I disse kommunene er det registrert et dyrkbart areal på ca. 700 000 dekar, mens jordbrukstillings tall var 170 000 dekar, eller vel 4 ganger så mye. Vi har likevel ytterst sparsomme reserver og ikke anledning til å sløse med dyrkbare arealer. Dessverre foreligger det ikke økonomisk kart for viktige deler av Akershus — Oppland — Hedmark. Jordregisterkommunene er tilfeldig spredt over landet

med dårlig dekning for Sør-, Vest- og Nord-Norge.

Bare for ett fylke — Østfold — har vi en forholdsvis omfattende kjennskap til forholdene, idet det foreligger ferdig jordregister for 18 av fylkets 25 kommuner. I disse 18 kommuner er det totale dyrkbare areal målt til ca. 160 000 dekar, mens jordbrukstillingen fra 1969 oppgir ca. 1400 dekar. Av den totale dyrkingsreserve er ca. 107 000 dekar skog og ca. 42 000 dekar myr.

Østlandet er stort og uensartet. Jeg velger derfor å si noe om 4 ulike områder. Østfold — Oslo-området — Vest-Telemark — Nord-Østerdal.

La oss først resonnerer litt ut fra Østfold-situasjonen, siden vi der har et brukbart faktisk utgangspunkt. En dyrkingsreserve her på ca. 160 000 dekar er i forhold til nåværende dyrka areal på 585 000 dekar, selvsagt en betydelig reserve og mer enn vi har vært klar over.

Vi må imidlertid spørre hvorfor er det viktig å dyrke ny jord i Østfold? Først og fremst fordi vi der har ei jord, en eiendomsstruktur og et klima som passer for korndyrking. De som opplevde krigen, vet hva det betyr. Det er kanskje ikke selvvinnlysende, men likevel et faktum at et nytt dekar hvete til landet lagt, betyr like mye for vår selvforsyningsgrad som 6 dekar jord med gras og den avlingsanvendelse som fôrdyrking gir.

Dersom vi ønsket å øke sysselsettingen i landbruket og heve vår selvforsyningsgrad, burde vi kanskje gå videre og sette tilside et betydelig areal i Øst- og Vestfold til sukkerbetedyrking.

Er det om å gjøre å dyrke opp hele det dyrkbare areal med en gang? Det kan vi ikke gjøre. Av de 107 000 dekar dyrkbar skogmark vil selvsagt en del være ungskog i hogstklasse II og III der avskoging er forbudt — og derfor uaktuell: Vi vet ikke hvor stor % av arealene som er ungskog, men det er

vel nokså åpenbart at en god del av disse arealene *ikke kan* dyrkes i dette århundre.

Sluttavirkningen bør gjøres når det ut fra skoglige, privat- og samfunnsøkonomiske grunner er riktig. Ut fra disse og agronomiske kriterier må en så avgjøre om arealet skal brukes til ny skog eller ny åker. Etter mitt skjønn må det være riktig å dyrke opp og avle korn på en god del av våre beste, dyrkbare skogsmarker over Østlandet. Om vi samtidig planter til snau-mark på Vestlandet ville vi på sikt få mer korn og mer tømmer.

Kan en regne med at hele reserven av dyrkingsjord vil bli oppdyrket? Det kan jeg trygt svare nei til. Det er flere grunner til det.

- a. Enkelte ganger vil det ut fra strukturelle og/eller privatøkonomiske betraktninger ikke være lønnsomt å dyrke arealene.
- b. På de felter som reguleres av naturvernloven vil en møte stigende vansker. Det er et lovhjemlet tiltak å opprette f.eks. landskapsvernområder og naturvernreservater. En starter ofte med målsetninger om at landbruk ikke skal hindres, men ender ofte opp med bestemmelser som gjør landbruksdriften vanskelig, ofte umulig. Fredningsplanen for Østfold omfatter ca. 5 000 dekar myr og ca. 3 000 dekar skog.
- c. Udyrka dyrkbare arealer vil heretter også bli tatt i bruk til utbyggingformål. For Østfold dreide det seg siste år om 220 dekar. Også det teller i forhold til årlig nydyrket areal i fylket.
- d. Enkelte ganger kan det av lokalklimatiske grunner være ønskelig å beholde skog på dyrkbar jord.

La meg så si litt spesielt om det bynære landbruk. Dette fenomenet studeres nå intenst både ute og hjemme. Byvekst har et par hundre års tradisjon. Men det er først i de tre siste decennier den har skutt en foruroligende fart, med stort forbruk av første-klasses landbruksarealer, og med sterk

infiltrasjon av utbyggingstiltak i enda større landbruksområder.

Fra landbrukssiden må vi bare konstatere at vi ikke har maktet å styre denne utviklingen. Til det har drivkraften vært for overveldende.

Imidlertid er stadig flere både i og utenfor landbruket blitt klar over at det bynære rom er uhyre viktig for byen og for landbruket på mange måter.

- a. Landbruksproduksjonen i området er ofte en betydelig større del av den totale produksjon enn en skulle tro. Den er dertil vanligvis spesialisert og innrettet på markedets behov.
- b. Stadig flere er dertil blitt klar over den betydning de bynære dyrkede arealer har for muligheter for å få bort kloakkslam — for å komme over fra forurensning til gjødsling.
- c. For landbruket i området er *usikkerheten* den største hemsko. Dess sterkere byvekst, jo mindre visshet for at landbruk kan drives i neste generasjon. Av det følger manglende interesse for investering og utbygging. Nedbyggingen er startet.
- d. For bybefolkningen representerer jordbruket i området et vakkert kulturlandskap, som ved spaserstier m.v. burde kunne gjøres tilgjengelig for flere. Skogen er — og bør være — en kilde til rekreasjon, mosjon og fritidssysler. Harmoni, stabilitet og flerbruk av arealene av bonde og bymann kommer ikke av seg selv. La meg vise dette med et eksempel fra Nederland. Byene Rotterdam — Haag og Amsterdam stod i fare å vokse sammen om situasjonen fikk utvikle seg uhemmet. Den usikkerhet bonden følte, førte med seg en rekke *negative konsekvenser for produksjonen*. En fastla først en del overordnede prisipp som frihet til å drive jordbruk, minimal om-disponering av jordbruksland. Likevel kom en til at situasjonen bare kunne mestres om det ble vedtatt en spesiell lov. Det er nå gjort og 40 000 dekar av det 60 000 dekar store området har nå sikkerhet for framtidig jordbruksproduksjon.

I denne sammenheng har jeg lyst til

å nevne et initiativ daværende *miljøvernminister Halvorsen* og *landbruksminister Treholt* tok i 1974. Herrerne konstaterte at det i Akershus — Oslo-området var et betydelig utbyggingspress, gode landbruksarealer som burde bevaras og samtidig et betydelig behov for friluftsanserealer. Jordregisterinstituttet ble bedt om — og produserte — på grunnlag av flymosaikker, et kart i 1:25 000. Dyrka jord ble gitt brun farge, skog av høy og middels bonitet er gitt grønn farge. Dyrkingsjord er gitt brun skravur. Kartet viste tydelig hvor lite dyrka jord og dyrkbar jord vi har — selv i dette området. Det ble gitt uttrykk for at dyrka eller dyrkbare arealer som var store nok til å framstå i brunt eller skravur på dette kartet var en i prinsippet innstilt på å verne og nytte til landbruksformål.

Som *Jorddirektør* føler jeg behov for å bemerke: Oslomarka er et klenodium, få byer har maken til. Den bør selvsagt — og av mange grunner — tas spesiell hensyn til, men Marka må ikke så ensidig få lov til å dominere at vern av den skjer på bekostning av meget verdifulle landbruksarealer mellom Oslo og henholdsvis Drammen, Moss og Jessheim. Også her er jord, eiendomsstruktur og klima slik at tapte arealer og arealer som fortsatt er i faresonen, er arealer der matkorn kan dyrkes.

GROVFOROMRÅDET

La meg også si noen ord om Vest-Telemark-regionen. Den symboliserer situasjonen også i andre jordfattede fjellbygder. Gårdene er gjerne små. Innmarka bratt og grunnlendt og skogen selvsagt verre enda. Dyrkingsreservene er små og beitemulighetene i fjellet kan være beskjedne. Slike bruk er det vanskelig å få neste generasjon til å overta i et velferdssamfunn. Det førte i sin tur til forgubning, svak drift og deretter til fraflytting og store arealer

som ikke ble høstet. Her er ikke oppgavene nydyrking i egentlig forstand, men å få overført ved forpakning eller salg, jorda til slike som *kan og vil drive den*. Det har vært en vanskelig oppgave der det fra Landbrukets utbyggingsfond og fra kommunene har vært satt inn ekstraordinær støtte, slik at bruka kunne bli bærekraftige. Dette sammen med overføring av midler fra samfunnet som helhet til sektoren jordbruk, har fra 1976 av gitt resultater. Den totale produksjonsøkning har ikke vært overveldende, men en har reddet viktige arbeidsplasser og lokalsamfunn i fare. Også det hører til de målsettinger det er bred enighet om langt utenfor landbrukets rekke.

La meg tilsist nevne en del bygder med store dyrkingsreserver i fjellet, f.eks. bygder som Slidre, Gausdal og de 5 Nord-Østerdalsbygdene. Storparten av disse dyrkingsreservene ligger på begge sider av skoggrensen. Det er stort sett fyllittberggrunn med god jord. Svært ofte er topografien bedre i fjellet enn nede i bygdene. Vi vet fra forsøk og praktisk erfaring at vilkårene for forproduksjon er betydelig og bedre enn en skulle tro. Her har det vært — og her vil det på sikt — i enda høyere grad bli snakk om en betydelig produksjonsøkning, først og fremst i form av melk, storfekjøtt, sauekjøtt. Alt produkter vi har god bruk for om vi vil ta i bruk den reguleringsfaktor som ligger i kraftfôret.

Disse dyrkingsreservene er i ferd med å bli nyttet til fellesbeite, felles fôrdyrkingsslag og til individuell nydyrking. Prosessen har vært i gang i flere år og den har øket i kraft siden 1976. Produksjonsøkningen kan bli betydelig. Det kan også antall arbeidsplasser bli. Underveis har en truffet på — og søkt å løse — en del begrensende faktorer:

- a. Eiendoms- og bruksrettsforholdene i disse områdene er ofte meget

kompliserte. Så kompliserte at grunneierne har veket tilbake for å be om jordskifte. Staten som også kan be om jordskifte, har vært ytterst tilbakeholdende. Her venter en på ny jordskiftelov som er ferdig fra Landbruksdepartementets side, og som vil bli sendt Justisdepartementet med det aller første. Etter forslaget vil jordskifteretten kunne fastslå den enkeltes eiendoms- og bruksrett i området. Er det deretter ønskelig, kan det kreves jordskifte.

- b. Enkelte ganger er avstanden mellom brukene i bygda og dyrkingsviddene så stor at dyrking av vinterfôr hemmes på grunn av transportkostnader.
- c. Det hender at dyrkingsarealene i fjellet er så store i forhold til den jorda som er eller som kan dyrkes heime i dalen at en får problemer med å bli kvitt husdyrgjødsel heime på rimelig måte. Dette har ført til at departementet faktisk har gitt bureisingstillatelse til ett bruk der tunet ville bli liggende over skoggrensen. Problemet bureisingsgrender i slike store dyrkingsområder overveies fra ulike sider.

Skal jeg forsøke å summere opp, må det bli slik:

- a. Dyrka og dyrkbar jord i det vi kaller kornproduksjonsområder er en meget sparsom ikke fornybar ressurs, som en ut fra nasjonale selvforsyningsaspekter må være meget varsom med. Det er ikke tilstrekkelig med høytidelige målsettinger i Stortingsdokumenter. Det må også etterleves. Vi er klar over at slik omlegging tar tid og kan være smertefull.
- b. Det er ikke lenger godt nok at byer og tettsteder vokser konsentrisk ut i våre beste jordbruksarealer slik Oslo — Stavanger og Trondheim f.eks. har gjort det. Det bør legges arbeid i å styre veksten fra bykjernen i retninger der den gjør mindre skade. Her vil skattereformer hjelpe.
- c. Vi må i større grad være villig til at vegplanleggingen brukes som et instrument for å kanalisere vekst til områder der veksten er ønskelig, og ikke bare drenere trafikk fra det utbyggingsmønster vi har fått.
- d. Veksten i det bynære rom må sty-

res og koordineres over kommunegrensar og med sterkere virkemiddel enn hittil. Det vil vere til gagn for bonde og bymann både økonomisk og i spørsmål om miljø og livsstandard.

- e. I utkantene støter vi på spesielle problemar. De er ikkje bare landbruks- eller landbruksproduksjonsproblem. De er distriktsutbyggingproblem der utbygging av landbruksnæringa er en av de få mu-

ligheter som foreligger. Her har en også fått til et system som går ut på at ikkje Distriktenes utbyggingsfond, men landbruket selv forestår og hjelper utbygginga over Landbruksdepartementets budsjett og over jordbruksavtalen. Slik jeg ser det hjelper en både by og bygd om folk ikkje må forlate bygdesamfunnet — men kan finne arbeid og utkomme der. Det er også god arealforvaltningspolitikk.

Verning av myr

Av konsulent Per Hornburg

Foredrag på kurs om myr og myr-utnyttelse mars 1978, NLH, avdeling Sem.

INNLEDNING

I forbindelse med arbeidet for å utnytte vårt lands myrarealer ble spørsmålet om å få vernet visse myrer eller myrområder aktuelt. I vårt arbeidsprogram heter det bl.a. at selskapet skal yte bistand ved utnyttelse av myr og andre arealer til allmennyttige og vitenskapelige formål.

Selve vernetanken kom tidlig inn i bildet. Alt i 1949 — altså for snart 30 år siden vedtok Stortinget «lov om jordvern i forbindelse med jordødeleggelse ved urasjonell brenntorvdrift». Slik rovdrift på myrene foregikk i de skogløse kystbygder på Vestlandet, i Trøndelag og i Nord-Norge.

Nå dekker vel ikkje denne loven det vi vanligvis i dag mener med naturvern, men i en videre sammenheng er loven viktig. Dens viktigste formål er å verne om jordsmonnet — dvs. at torvdrifta utføres på en slik måte at myrene kan utnyttes til jordbruk — eller skogbruk etter at avtorvinga er foretatt. Det var Myrselskapet og daværende direktør dr. Aasulv Løddesøl som var drivkrafta bak loven. Dette

var jo også naturleg da selskapet var et sentralt organ når det gjaldt en rasjonell utnyttelse av våre torvmyrer.

Den norske jordverntanken er behandlet ved foredrag av direktør Løddesøl under en rekke internasjonale konferansar. Loven har vakt betydelig interesse også internasjonalt. Mange stilte seg skeptisk til at man ved hjelp av lovregler kunne gjøre seg håp om å gripe regulerende og vernende inn i et så ømtålelig spørsmål som disposisjonsretten til jord i privat eie. Utviklinga viste likevel at dette var mulig og praktisk talt uten å gå til rettslige forføyninger. Andre tiltak som opplysningsvirksomhet, planlegging og rettledningstjeneste i ulike former, viste seg oftest å vere tilstrekkelig for å få stoppet jordødeleggende torvstikking. Jordvernlovens betydning har vesentlig bestått i å vekke til ettertanke og til å øke respekten for jordsmonnet og den store fremtidsverdi som dette representerer.

NATURFREDNING

Som den opprinnelige form for naturvernarbeid står naturfredninga. Begrunnelsen for naturfredningar har nok endret seg noe med tiden — fra det mer spesielle eller særmerkte til